

Limburgse vleermuissoorten door de jaren heen

H.W.G. Heijligers, Lottumseweg 27, 5872 AA Broekhuizen, e-mail: henkheijligers@hetnet.nl

De Bechsteins vleermuis (*Myotis bechsteinii*) werd in 1938 toegevoegd aan de lijst van de Nederlandse vleermuissoorten (BELS, 1938). Bels en Van Schaik, vleermuisonderzoekers van het eerste uur, vermoedden destijds al dat er nog meer soorten vleermuizen zouden voorkomen in Nederland. De Bechsteins vleermuis was er daar één van. Hoe is de stand van zaken wat betreft het aantal vleermuissoorten in Nederland in het algemeen en Limburg in het bijzonder en valt er nog iets nieuws te ontdekken, anno 2010? Aan de hand van enkele historische artikelen uit het maandblad, wordt een overzicht gegeven van de vleermuissoorten vanaf begin vorige eeuw tot de actuele situatie en wordt getracht een antwoord te geven op deze vraag.

DE NEDERLANDSE VLEERMUISSOORTEN

Beredeneerde voorlopige lijst

In een serie artikelen uit 1928 en 1929 uit het Natuurhistorisch Maandblad met als titel: "Beredeneerde voorlopige lijst der in Limburg in 't wild voorkomende zoogdieren", wordt een van de eerste overzichten getoond van de in Limburg voorkomende zoogdiersoorten en worden de soorten besproken. In drie artikelen uit deze serie komen de vleermuizen van Limburg aan bod (CREEMERS, 1929a;b;c). De in totaal 13 vleermuissoorten van deze lijst worden hier besproken.

In de winters van 1907, 1908 en 1909 heeft Bels veel Limburgse mergelgroeven bezocht voor zijn studie naar vleermuizen. Tijdens dit onderzoek trof Bels slechts eenmaal een Grote hoefijzerneus (*Rhinolophus ferrumequinum*) aan in Geulhem op 21 maart 1908 (CREEMERS, 1929a). Verder meldt hij dat Pater H. Schmitz een Grote hoefijzerneus [figuur 1] had gevonden in de Sint-Pietersberg en hetzelfde geldt voor Pater Boetzkes in een groeve bij Valkenburg. De soort is in Nederland altijd zeldzaam geweest. In de maandelijks vergadering in januari 1938 (ANONYMUS, 1938) meldt Bels: "bij 't ringen van vleermuizen in den St. Pietersberg verleden week een groote Hoefijzerneus. Deze beestjes zijn derhalve gelukkig hier nog niet uitgestorven".

Van de Grote hoefijzerneus en de Kleine hoefijzerneus (*Rhinolophus hipposideros*) zijn waarnemingen bekend tot in de jaren tachtig van de vorige eeuw, beide soorten komen tegenwoordig helaas niet meer in Nederland voor. De Grote hoefijzerneus werd tot 1980 waargenomen in de Sint-Pietersberg. De laatste waarneming van een overwinterende Grote hoefijzerneus is overigens afkomstig uit de provincie Utrecht, in fort Rijnauwen en stamt uit 1992 (VAN VLIET & MOSTERT, 1997a). Voor de ooit algemeen voorkomende Kleine hoefijzerneus [figuur 2] viel het doek in 1983. In de Vallenberggroeve bij Sibbe werd toen het laatste exemplaar aangetroffen (VAN VLIET & MOSTERT, 1997b).

In verband met het honderdjarig bestaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg zal in het maandblad aandacht geschonken worden aan eerder verschenen artikelen. De onderwerpen van deze artikelen laten u de diversiteit zien van de activiteiten van het Genootschap gedurende de afgelopen 100 jaar waarover in

het Maandblad gepubliceerd is. Dit jubileumartikel grijpt terug op een artikel uit het Natuurhistorisch Maandblad 27(2): 14-15 en is hieronder afgebeeld.

EEN VOOR NEDERLAND NIEUWE VLEERMUIS.

(*Myotis bechsteinii* Kuhl).

door L. BELS, Haarlem.

Reeds verscheidene malen was door verschillende vleermuis-onderzoekers het vermoeden geuit, dat er behalve de 14 soorten, die tot dusverre in Nederland gevonden zijn (waarvan er twee slechts éénmaal, ettelijke jaren geleden), nog wel andere soorten zouden kunnen voorkomen, gezien haar verspreidingsgebied.

Eén van deze soorten was de Langoorige Vleermuis (*Myotis bechsteinii* Kuhl), die zeer gemakkelijk te herkennen is aan haar groote ooren. Deze zijn wat kleiner, dan die van de Grootoor Vleermuis (*Plecotus auritus* L.), resp. 25 en 35 mm, doch belangrijk grooter, dan die van alle andere soorten.

Een tweede verschil met de Grootoor is, dat haar ooren ook tijdens den slaap dadelijk opvallen, daar Bechsteinii ze dan niet achterover legt onder de vlieghuid.

Het oordekse (tragus) heeft ongeveer de halve lengte van het oor en is bovenaan iets sikkelvormig gebogen.

De rugzijde is roodachtig, bruin-grijs gekleurd en de onderkant wit.

De vlucht van het dier bedraagt $\pm$ 277 mm en de totale lengte $\pm$ 92 mm.

Tijdens de vleermuis-exkursie in het Limburgsche grotten-gebied, die ik met Ir. v. Schaik maakte heb van 2 tot 6 Februari 1938, troffen we in een van de grotten van den St. Pietersberg van deze soort twee exemplaren aan op enkele honderden meters afstand van elkaar.

Het waren beide mannetjes, zoodat het me niet zou verwonderen, indien er nog meer exemplaren van deze soort zouden zitten, temeer, daar wij we-

FIGUUR 1

De Grote hoefijzerneus (*Rhinolophus ferrumequinum*) kan tegenwoordig niet meer worden aangetroffen in Limburg en Nederland (foto: Paul van Hoof).

De Mopsvleermuis (*Barbastella barbastellus*) is in Nederland eveneens altijd zeer zeldzaam geweest. De eer als ontdekker van deze soort in Limburg wordt toegeschreven aan Pater Dr. H. Schmitz. De Mopsvleermuis, overigens zeer goed herkenbaar, werd in 1908 gevonden bij een ingang van een mergelgroeve in de omgeving van Maas-tricht (CREMERS, 1929b). In de periode 1940 tot 1960 wordt de soort jaarlijks aangetroffen in de Limburgse mergelgroeven. In de zestiger jaren vermindert het aantal waarnemingen en uiteindelijk wordt in 1982 de laatste Mopsvleermuis gezien (VERGOOSSEN & VAN DER COELEN, 1986). Van de Laatvlieger (*Eptesicus serotinus*) meldt CREMERS (1929b) dat de soort "tamelijk algemeen" is in Nederland, maar dat geldt volgens Cremers niet voor Limburg, hier "komt ze zoo heel veel niet voor". De soort blijkt echter algemeen voor Nederland (BONGERS & LIMPENS, 1997). De Rosse vleermuis (*Nyctalus noctula*) wordt als "alomme hier voorkomend" betiteld, algemeen voorkomend dus. In 1909 schreef Bels al dat ze bijna iedere avond kan worden aangetroffen: "Vooral waar bomen staan is zij eene niet zeldzame verschijning" (CREMERS, 1929b). Van de nu nog steeds zeer algemene Gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*) meldt CREMERS (1929b): "Schrijvers die op Zoölogisch gebied ooit uit deze 'Voorlopige Lijst' willen putte mogen met 'n gerust geweten schrijven: "In Zuid-Limburg is *Pipistrellus pipistrellus* (Schr) heel gewoon.""

gens de uitgestrektheid der gangen slechts een zeer klein gedeelte onderzocht hebben.

Eén van deze dieren hebben we meegenomen, om later als bewijsstuk te kunnen laten fungeren. Ir. v. Schaik was zoo vriendelijk er eenige foto's van te maken. Op 't oogenblik leeft het diertje in gevangenschap op m'n kamer, waar het vrij rondvliegt.

Het andere exemplaar hebben we rustig laten hangen, want een levend dier in z'n natuurlijke omgeving is nog steeds veel aardiger, dan een dood exemplaar in een museum!

Ook verder heeft onze excursie nog vele belangrijke resultaten mogen boeken.

De Grote Hoefijzerneus (*Rhinolophus ferrumequinum*)

equinum Schreber) schijnt plotseling zeer algemeen geworden te zijn.

Ir. v. Schaik heeft op vorige vergaderingen reeds meerdere vondsten van deze soort vermeld, doch nu vonden we er in één grot liefst twaalf! Eén van deze dieren was door mij in November 1937 in een andere grot geringd. Het was dus na het ringen wakker geworden en had midden in den winter een ander winterslaap-gebied opgezocht op ± 1 km afstand.

Ook Eisentraut heeft dit in Duitschland enkele malen geconstateerd bij de door hem geringde dieren.

De Grote Hoefijzerneuzen schijnen, ook zonder gestoord te worden, hun winterslaap meerdere malen te onderbreken om van plaats te veranderen.

Volgens de litteratuur moest deze soort „gesellig” overwinteren. Tot dusverre hadden we dit, vanwege de zeldzaamheid der soort, nog nooit kunnen constateeren. Van deze twaalf dieren hingen er nu echter vier vlak bij elkaar, vrij aan het plafond op een onderlingen afstand van ± 10 cm.

Men zou kunnen spreken van een ware invasie van deze soort in de laatste jaren, want ik kan me niet voorstellen, dat men ze vroeger over het hoofd gezien zou hebben, indien ze toen in even groot aantal voorkwamen als tegenwoordig.

Ook 'n Vale Vleermuis (*Myotis myotis* Borkh.) bleek haar oude grot gedurende dezen winter voor een andere verwisseld te hebben en hing nu op ± 3 km afstand van haar vroegere plaats te slapen.

Slechts één Vale Vleermuis, die ik verleden winter geringd had, overwinterde dit jaar weer in de oude grot.

FIGUUR 2

De hoefijzerneuzen, zoals deze Kleine hoefijzerneus (*Rhinolophus hipposideros*) zijn gemakkelijk te herkennen, natuurlijk aan de typische hoefijzervormige neusvorm, maar ook aan de typische ruitvorm waarin deze soorten hangen (foto: Henk Heijligers).

Uit de beschrijving van de Gewone grootoorvleermuis (*Plecotus auritus*) blijkt CREMERS' (1929c) goede kennis op het gebied van vleermuizen. Alhoewel de soort in de Zuid-Limburgse mergelgrotten in de winter maar zelden te zien is, geeft hij het volgende aan: "We moeten echter niet vergeten dat *Plecotus auritus* klaarblijkelijk 'n ietwat taaiër beestje is dan de overige breedvleugelige Vleermuizen en ze in den winter ook op andere, oogenschijnlijk voor haar mindere geschikte plaatsen huist, zoals holle boomen, zolders enz."

Van de Vale vleermuis (*Myotis myotis*) geeft CREMERS (1929c) aan dat hij ten tijde van het artikel al 20 jaar geleden Vale vleermuizen vond in de groeven van Geulhem, Koeleboschberg, Sibberberg en Valkenburg, en hij de indruk heeft, zich baserend op zijn bezoeken van de laatste jaren, dat de soort nog niet dreigt uit te sterven. Waarom hij dat meldt is overigens niet duidelijk, mogelijk waren toen aanwijzingen dat het met sommige, vooral zeldzame, soorten bergafwaarts ging? Dat blijkt ook enigszins uit zijn opmerkingen over de Meervleermuis (*Myotis dasycneme*): "Vergelijkt men deze getallen met die van 20 jaren her, dan moeten we besluiten, dat de Meervleermuis er bij ons niet op vooruitgegaan is." Daarmee sluit Cremers zijn 'voorlopige lijst' af van zoogdieren.

Merkwaaardig was nog een groep van zes Vale Vleermuizen bij elkaar. In Duitschland slapen ze soms in groepen van honderd en meer bij elkaar, doch de grootste kolonie, die ik in ons land gevonden heb, bestond uit zes exemplaren.

Het kleine aantal terugmeldingen van geringde dieren is voor een belangrijk deel te wijten aan het feit, dat we dezen keer vrijwel allemaal andere grotten bezocht hebben dan verleden jaar.

Er zijn nu in de diverse grotten reeds 290 vleermuizen geringd, zoodat de kans vrij groot is, dat men een geringd exemplaar aantreft. Het is van het grootste belang, dat men hiervan met vermelding van ringnummer, vindplaats en datum, opgave doet.

Ter vergelijking met het overzicht van de vondsten van November 1937 (zie Maandblad 1938, nr. 1) laat ik hieronder weer een lijstje van de gevonden soorten volgen.

Bij vergelijking met de vorige opgave blijkt, dat de percentages nogal uiteen loopen. Dit is hieraan te wijten, dat nu andere grotten onderzocht zijn, en de eene grot een veel hoger percentage van een bepaalde soort herbergt dan de andere.

Opvallend is het, dat van de 572 op het geslacht onderzochte dieren 341 of 59.6 % mannetjes en 231 of 40.4 % wijfjes waren.

Dus ongeveer drie mannetjes tegen twee wijfjes.

Soort	Aantal	Perc.
<i>Rhinolophus ferrum-equinum</i> (Schreb.)	14	2.7
<i>Rh. hipposideros</i> (Bechst.)	63	11.0
<i>Myotis mystacinus</i> (Leisl.)	51	10.0
<i>M. nattereri</i> (Kuhl)	42	8.2
<i>M. emarginatus</i> (Geoffr.)	50	9.8
<i>M. daubentonii</i> (Leisl.)	29	5.7
<i>M. dasycneme</i> (Boie)	85	16.6
<i>M. myotis</i> (Borkh.)	167	32.6
<i>M. bechsteinii</i> (Kuhl.)	2	0.4
<i>Plecotus auritus</i> (L.)	9	1.7
div. kleine soorten, behoorend tot de reeds genoemde	20	
	Totaal 532	100

Niet beschreven soorten van de Beredeneerde voorlopige lijst

In het inleidende artikel van de "Beredeneerde voorlopige lijst der in Limburg in 't wild voorkomende zoogdieren", wordt een totaal lijst van de te bespreken soorten aangegeven. De vier laatste soorten van dit overzicht, de Watervleermuis (*Myotis daubentonii*), de Franjestaart (*Myotis nattereri*), de Ingekorven vleermuis (*Myotis emarginatus*) en de Gewone baardvleermuis (*Myotis mystacinus*) (in die tijd werd overigens nog geen onderscheid gemaakt tussen de Gewone baardvleermuis en de Brandts vleermuis (*Myotis brandtii*)) worden wel genoemd, maar echter nooit beschreven. Cremers heeft het laatste artikel van zijn "Beredeneerde voorlopige lijst" dus nooit afgemaakt. In het kort worden hier de vier genoemde soorten besproken.

In de jaren veertig van de vorige eeuw waren overwinterende Watervleermuizen niet zeldzaam in de mergelgroeven, maar wel schaarser dan veel andere algemene soorten. Daarna is de soort veel algemener geworden, in 1960 werd de Watervleermuis in aantal alleen nog overtroffen door de baardvleermuis (*Myotis mystacinus/brandtii*) (MOS-TERT, 1997).

FIGUUR 3

De Bechsteins vleermuis (*Myotis bechsteini*) heeft net als de grootoorvleermuizen (*Plecotus auritus/austriacus*) grote oren. De oren van grootoorvleermuizen zijn echter groter en boven het hoofd met elkaar verbonden (foto: Henk Heijligers).

aangetroffen in de grotten van de Sint-Pietersberg in februari 1938. Bels meldt dat de soort eenvoudig is te herkennen “aan haar groote oren.” Weliswaar zijn de oren duidelijk kleiner dan die van de grootoorvleermuizen (*Plecotus auritus/austriacus*), maar in tegenstelling tot de grootoren die zijn oren tijdens de winterslaap achteroverklapt en onder de vleugels verbergt, zijn de oren bij een overwinterende Bechsteins vleermuis wel duidelijk zichtbaar en dus opvallend aanwezig. Dat de soort in de voorgaande jaren tijdens inventarisaties is gemist is dus onwaarschijnlijk.

”Zoogdieren in Limburg. Een voorlopig verslag”

In 1986 verschijnt een nieuw overzicht van de Limburgse zoogdieren: “Zoogdieren in Limburg. Een voorlopig verslag” (VERGOOSSEN & VAN DER COELEN, 1986). In dit overzicht worden 19 soorten vleermuizen besproken. Vanwege determinatieproblematiek worden naast de 19 soortoverzichten ook twee artikelen gewijd aan de grootoorvleermuizen en aan de baardvleermuizen. In dit overzicht zijn een aantal soorten nieuwkomers opgenomen die in de voorgaande overzichten nog niet waren opgenomen.

Van de Bosvleermuis (*Nyctalus leisleri*) zijn in Limburg waarnemingen bekend vanaf de tachtiger jaren van de vorige eeuw. Dat de soort toen pas is aangetroffen, heeft waarschijnlijk te maken met het vernieuwende onderzoek met behulp van batdetectors. In juni 1981 werd voor het eerst in Nederland voortplanting vastgesteld, toen een kraamkolonie werd ontdekt in een holle boom op de Sint-Jansberg bij Mook (LINA *et al.*, 1982).

De eerste meldingen van Brandts vleermuis uit Nederland (Maastricht) zijn uit 1970 en gebaseerd op museumcollecties. Het onderscheid tussen de Gewone baardvleermuis en Brandts vleermuis is alleen mogelijk door nauwkeurig onderzoek aan het gebit of de vorm van de penis bij mannetjes. De door dit onderzoek oudste bekende waarnemingen zijn van 1912 uit Maastricht en Valkenburg (HOGENBOEZEM, 1982).

De Grijszige grootoorvleermuis (*Plecotus austriacus*) wordt pas sinds de zestiger jaren van de vorige eeuw onderscheiden van de Gewone grootoorvleermuis. Waarnemingen uit Limburg zijn met uitzondering

De Franjestaart (*Myotis nattereri*) is een algemene overwinteraar in mergelgroeven, de eerste bekende waarneming uit Limburg dateert uit 1928 toen een exemplaar in een boomholte bij Geulle werd aangetroffen (BELS, 1952). Ook de Ingekorven vleermuis (*Myotis emarginatus*) was in het begin van de vorige eeuw een algemene verschijning in de mergelgroeven in Zuid-Limburg. De soort was samen met de Kleine hoefijzerneus zelfs de meest algemene overwinterende soort (BELS, 1952). En ook de baardvleermuizen behoorden ten tijde van Bels' onderzoek tot de vrij algemene soorten (VERGOOSSEN & VAN DER COELEN, 1986).

“Een voor Nederland nieuwe vleermuis”

Onder bovengenoemde titel werd de Bechsteins vleermuis [figuur 3] destijds voor Nederland als nieuwe soort bekend gemaakt (BELS, 1938). De toen nog Langoorige vleermuis genoemde soort, werd

FIGUUR 4

Een groot deel van de historische vleermuiswaarnemingen zijn verzameld in de mergelgroeves van Zuid-Limburg. De Bechsteins vleermuis (*Myotis bechsteini*) werd destijds ontdekt in de Sint-Pietersberg en wordt daar door de vleermuis-tellers nog steeds jaarlijks aangetroffen (foto: Jan Buys).

TABEL 1

Van de 21 vleermuissoorten die uit Nederland bekend zijn vanaf het begin van de vorige eeuw zijn er inmiddels drie soorten uitgestorven (rood). Van de 18 soorten vleermuizen die nu in Nederland voorkomen zijn de Noordse vleermuis (*Eptesicus nilssonii*) en de Kleine dwergvleermuis (*Pipistrellus pygmaeus*) nooit in Limburg aangetroffen (geel). Limburg telt momenteel dus 16 soorten vleermuizen (groen).

van één waarneming uit 1940, allemaal afkomstig uit de periode vanaf die jaren. De waarneming van de Grijze grootoorvleermuis uit 1940 is afkomstig uit Geulle en bekend uit een museumcollectie (GLAS, 1986).

Ook van de Ruige dwergvleermuis (*Pipistrellus nathusii*) zijn in Limburg weinig oude waarnemingen bekend. Dit heeft onder andere te maken met het feit dat het op uiterlijk kunnen onderscheiden van de Gewone dwergvleermuis met de Ruige dwergvleermuis lastig is, maar nog meer omdat Ruige dwergvleermuizen niet worden aangetroffen in de winterverblijven (VERGOOSSEN & VAN DER COELEN, 1986). Ruige dwergvleermuizen trekken in het najaar naar gematigde streken in Europa. Door het gebruik van batdetectors zijn Ruige dwergvleermuizen goed te onderscheiden van Gewone dwergvleermuizen.

De eerste waarneming van de Tweekleurige vleermuis (*Vespertilio murinus*) uit Nederland stamt uit 1977. In Limburg zijn slechts drie waarnemingen bekend, waarvan twee uit Heerlen en één uit Sittard (VERGOOSSEN & VAN DER COELEN, 1986; JANSEN, 2002; STICHTING INSTANDHOUDING KLEINE LANDSCHAPSELEMENTEN, 2003).

AANTAL VLEERMUISSOORTEN

Sinds het begin van de vorige eeuw zijn in Nederland 21 soorten vleermuizen aangetroffen [tabel 1]. De Kuls dwergvleermuis (*Pipistrellus kuhlii*) is weliswaar aangetroffen in Nederland, maar het ging hier om door mensen veroorzaakte verplaatsingen (LINA, 1990; persoonlijke mededeling M. Dorenbosch). Hetzelfde geldt voor de Grote rosse vleermuis (*Nyctalus lasiopterus*) die mogelijk met een transport uit Polen of Rusland is meegekomen (Verbeek, 1997). Om die reden zijn beide soorten in dit artikel niet opgenomen als een Nederlandse soort.

Twee soorten zijn in Limburg nooit aangetroffen, de Noordse vleermuis (*Eptesicus nilssonii*) die slechts eenmaal in Nederland is vastgesteld op een gasproductieplatform in de Noordzee (BOSHAMER, 1993), en de Kleine dwergvleermuis (*Pipistrellus pygmaeus*) die in 2008 werd ontdekt in de omgeving van Leersum in de provincie Utrecht (CORNELIS, 2009).

Hiermee zijn in Limburg in totaal 19 vleermuissoorten uit de periode na 1900 bekend. De Mopsvleermuis, Kleine hoefijzerneus en Grote hoefijzerneus zijn uitgestorven in Nederland, wat betekent dat de huidige lijst van Limburgse vleermuissoorten bestaat uit 16 soorten.

TOEKOMST

Vanaf het begin van de vorige eeuw wordt al onderzoek gedaan aan vleermuizen. Een groot deel van deze historische gegevens zijn ge-

	Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	
1	Mopsvleermuis	<i>Barbastella barbastellus</i>	rood
2	Laatvlieger	<i>Eptesicus serotinus</i>	groen
3	Noordse vleermuis	<i>Eptesicus nilssonii</i>	geel
4	Bechsteins vleermuis	<i>Myotis bechsteinii</i>	groen
5	Brandts vleermuis	<i>Myotis brandtii</i>	groen
6	Meervleermuis	<i>Myotis dasycneme</i>	groen
7	Watervleermuis	<i>Myotis daubentonii</i>	groen
8	Ingekorven vleermuis	<i>Myotis emarginatus</i>	groen
9	Vale vleermuis	<i>Myotis myotis</i>	groen
10	Gewone baardvleermuis	<i>Myotis mystacinus</i>	groen
11	Franjestaart	<i>Myotis nattereri</i>	groen
12	Bosvleermuis	<i>Nyctalus leisleri</i>	groen
13	Rosse vleermuis	<i>Nyctalus noctula</i>	groen
14	Ruige dwergvleermuis	<i>Pipistrellus nathusii</i>	groen
15	Gewone dwergvleermuis	<i>Pipistrellus pipistrellus</i>	groen
16	Kleine dwergvleermuis	<i>Pipistrellus pygmaeus</i>	geel
17	Gewone grootoorvleermuis	<i>Plecotus auritus</i>	groen
18	Grijze grootoorvleermuis	<i>Plecotus austriacus</i>	groen
19	Grote hoefijzerneus	<i>Rhinolophus ferrumequinum</i>	rood
20	Kleine hoefijzerneus	<i>Rhinolophus hipposideros</i>	rood
21	Tweekleurige vleermuis	<i>Vespertilio murinus</i>	groen

baseerd op waarnemingen die verzameld zijn in winterobjecten, hoofdzakelijk de mergelgroeven in Zuid-Limburg [figuur 4]. Het beschikbaar komen van batdetectors vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw heeft een geheel nieuw licht geworpen op het vleermuisonderzoek. Vanaf die tijd is er veel ecologische kennis verzameld over vleermuizen. Ook het onderzoek met zenders en mistnetten van het laatste decennium voegt veel nieuwe kennis toe. Wat dat betreft is er veel informatie beschikbaar gekomen en zal ook het komende decennium nog veel kennis worden toegevoegd. Om terug te komen op de gestelde vraag of er daadwerkelijk nog wat aan vleermuizen in Limburg te ontdekken valt, kan daarom zonder meer een positief antwoord worden gegeven.

Of er nog nieuwe vleermuissoorten aangetroffen zullen worden is natuurlijk de vraag. De Kleine dwergvleermuis is een mooi voorbeeld van een soort die in deze eeuw toegevoegd is aan de lijst van vleermuizen in Nederland en tot nu toe alleen nog in de provincie Utrecht is gesignaleerd. Of de soort ook daadwerkelijk in Limburg voorkomt, is hoogstwaarschijnlijk een kwestie van goed en gedegen onderzoek. De soort wordt namelijk ook in de ons omringende landen waargenomen (VAN DER SIJPE, 2003; DIETZ *et al.*, 2007). Het zal daardoor een kwestie van tijd zijn voordat ook in Limburg deze soort kan worden bijgeschreven op de lijst van Limburgse zoogdieren.

In de vorige eeuw zijn echter ook een aantal soorten in Nederland en daarmee eveneens uit Limburg uitgestorven, de Mopsvleermuis, de Kleine hoefijzerneus en de Grote hoefijzerneus. De beide hoefijzerneuzen zijn niet alleen in Nederland uitgestorven, het oorspronkelijke verspreidingsgebied is na de catastrofale teruggang van beide soorten in de tweede helft van de vorige eeuw behoorlijk zuidwaarts opgeschoven. De terugkeer van beide hoefijzerneuzen naar Nederland lijkt dan ook op korte termijn onwaarschijnlijk (DIETZ *et al.*, 2007).

Van de Mopsvleermuis zijn in Nederland de laatste waarnemingen bekend uit de winter van 1993/1994 van een inmiddels gesloopte ruïne in Zeeuws-Vlaanderen (HOLLANDER & LIMPENS, 1997). In Limburg

is de soort voor het laatst waargenomen in de Sint-Pietersberg in de tachtiger jaren (VERGOOSSEN & VAN DE COELEN, 1986). In België zijn waarnemingen bekend tot de winter van 2000/2001 (VANDENDRIESSCHE, 2003). Of de soort, die altijd al getypeerd is als zeer zeldzaam, nog ooit in Limburg zal terugkeren is een vraag die niet beantwoord kan worden. De toekomst zal het ons leren.

Gelukkig lijkt het tegenwoordig voor een aantal soorten weer beter te gaan. Sinds begin jaren tachtig van de vorige eeuw laat namelijk een aantal soorten als Ingekorven vleermuis, Franjestaart, Vale vleermuis en de baardvleermuizen een enorme toename van overwinterende exemplaren zien (DIJKSTRA *et al.*, 2006). De negatie-

ve trend die zich in de tweede helft van de vorige eeuw heeft ingezet lijkt daarmee van de baan. Of we voor de toekomst naast de Kleine dwergvleermuis echter nog nieuwe soorten mogen verwachten blijft natuurlijk de vraag.

DANKWOORD

Paul van Hoof wordt bedankt voor het beschikbaar stellen van de foto van de vliegende Grote hoefijzerneus en Jan Buys voor de foto van de Sint-Pietersberg.

Summary

BAT SPECIES IN THE DUTCH PROVINCE OF LIMBURG

It was in 1938 that Leo Bels, an expert on bats, described his discovery of Bechstein's bat (*Myotis bechsteinii*) in the Dutch province of Limburg. This article reviews a number of historic articles from *Natuurhistorisch Maandblad* to give an overview of the occurrence of bat species in Limburg from the beginning of the previous century till now. Twenty-one bat species are known to occur in the Netherlands, 19 of which have been found in the province of Limburg. Three species must be regarded as extinct in the province, and in fact in the whole of the Netherlands: Greater horseshoe bat (*Rhinolophus ferrumequinum*), Lesser horseshoe bat (*Rhinolophus hipposideros*) and Barbastelle (*Barbastella barbastellus*). It seems unlikely that these species will soon return to the Netherlands. New species are still occasionally found, such as the Soprano pipistrelle (*Pipistrellus pygmaeus*) which was discovered in the province of Utrecht in 2008. It seems plausible that this species is also present in Limburg. Only time will tell whether other new species can be expected to appear in Limburg.

Literatuur

- ANONYMUS, 1938. Verslag van de maandelijks vergadering van woensdag 5 januari 1938. *Natuurhistorisch Maandblad* 27 (1): 6-7.
- BELS, L., 1938. Een voor Nederland nieuwe vleermuis. (*Myotis bechsteinii* Kuhl). *Natuurhistorisch Maandblad* 27 (2): 14-15.
- BELS, L., 1952. Fifteen years of bat banding in the Netherlands. Publicaties van het *Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht*.
- BONGERS, W., & H.J.G.A. LIMPENS, 1997. Hoe leven vleermuizen? In: H.J.G.A. Limpens, K. Mostert & W. Bongers (red.). *Atlas van de Nederlandse vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie*. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht: 8-16.
- BOSHAMER, J.P.C., 1993. Vondst van een Noordse vleermuis *Eptesicus nilssonii* op productieplatform K 12 bravo, Noordzee. *Lutra* 36 (2): 86-88.
- CORNELIS, F., 2009. 'Ontdekking' kleine dwergvleermuis. *Vertraagde piepjes leiden naar nieuwe vleermuissoort*. *Zoogdier* 20 (1): 10-13.
- CREMERS, J., 1929a. Beredeneerde voorloopige lijst der in Limburg in 't wild voorkomende zoogdieren. *Natuurhistorisch Maandblad* 18(4): 42-46.
- CREMERS, J., 1929b. Beredeneerde voorloopige lijst der in Limburg in 't wild voorkomende zoogdieren. *Natuurhistorisch Maandblad* 18(5): 62-64.
- CREMERS, J., 1929c. Beredeneerde voorloopige lijst der in Limburg in 't wild voorkomende zoogdieren. *Gladneuzen. Natuurhistorisch Maandblad* 18(7): 88-91.
- DIETZ, C., O. VON HELVERSEN & D. NILL, 2007. *Handbuch der Fledermäuse Europas und Nordwestafrikas*. Biologie, Kenzeichen, Gefährdung.
- DIJKSTRA, V., L. VERHEGGEN, H. WEINREICH & B. DAEMEN, 2006. Wintertellingen van vleermuizen in Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 95(1): 36-40.
- GLAS, G.H., 1986. *Atlas van de Nederlandse vleermuizen 1970-1984, alsmede een vergelijking met eerdere gegevens*. Zoölogische bijdragen no. 34. Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Leiden.
- HOOGENBOEZEM, W., 1982. Het voorkomen van *Myotis brandtii* (Eversmann, 1845) in Nederland. *Lutra* 25(1): 1-14.
- HOLLANDER H. & H.J.G.A. LIMPENS, 1997. Mopsvleermuis *Barbastella barbastellus* (Schreber, 1774). In: H.J.G.A. Limpens, K. Mostert & W. Bongers (red.), *Atlas van de Nederlandse vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie*. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht: 210-213.
- JANSSEN, S., 2002. De verspreiding van de Tweekleurige vleermuis in Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 91 (5): 107-108.
- LINA, P.H.C., 1990. Passieve verplaatsing van Kuhl's dwergvleermuis *Pipistrellus kuhlii* van Italië naar Nederland. *Lutra* 33(1): 49-50.
- LINA, P.H.C., A.M. VOÛTE, W. HELMER & G.H. GLAS, 1982. De eerste waarneming van bosvleermuizen (*Nyctalus leisleri* (Kuhl, 1817) in Nederland. *Lutra* 25(2): 47-52.
- MOSTERT, K., 1997. Watervleermuis *Myotis daubentonii* (Kuhl, 1817) In: H.J.G.A. Limpens, K. Mostert & W. Bongers (red.), *Atlas van de Nederlandse vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie*. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht: 113-123.
- SUIJPE VAN DER, M., 2003. Kleine dwergvleermuis. In: S. Verkem, J. De Maeseneer, B. Vandendriessche, G. Verbeylen & S Yskout, *Zoogdieren in Vlaanderen. Ecologie en verspreiding van 1987 tot 2002*. *Natuurpunt Studie & JNM-Zoogdierenwerkgroep, Mechelen/Gent*: 163-166.
- STICHTING INSTANDHOUDING KLEINE LANDSCHAPSELEMENTEN, 2004. *Jaarverslag Vleermuisbescherming in Limburg 2003*. Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen, Roermond.
- VANDENDRIESSCHE, B., 2003. Mopsvleermuis. In: S. Verkem, J. De Maeseneer, B. Vandendriessche, G. Verbeylen & S Yskout, *Zoogdieren in Vlaanderen. Ecologie en verspreiding van 1987 tot 2002*. *Natuurpunt Studie & JNM-Zoogdierenwerkgroep, Mechelen/Gent*: 85-90.
- VERBEEK, H.D.J., 1997. Grote rosse vleermuis *Nyctalus lasiopterus* (Schreber, 1780). In: H.J.G.A. Limpens, K. Mostert & W. Bongers (red.), *Atlas van de Nederlandse vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie*. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht: 188-190.
- VERGOOSSEN, W. & W. VAN DER COELEN, 1986. *Zoogdieren in Limburg, een voorlopig verslag*. Zoogdierenwerkgroep van het *Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht*.
- VLIET VAN, J.A. & K. MOSTERT, 1997a. Grote hoefijzerneus *Rhinolophus ferrumequinum* (Schreber, 1774). In: H.J.G.A. Limpens, K. Mostert & W. Bongers (red.), *Atlas van de Nederlandse vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie*. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht: 65-68.
- VLIET VAN, J.A. & K. MOSTERT, 1997b. Kleine hoefijzerneus *Rhinolophus hipposideros* (Bechstein, 1800). In: H.J.G.A. Limpens, K. Mostert & W. Bongers (red.), *Atlas van de Nederlandse vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie*. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht: 69-71.